

Talouden kehitys kulkee käsi kädessä sivistyneen yhteiskunnan kanssa

■ Janne Kurtakko

Viime vuosien talouden käänneet ovat osoittaneet vallitsevien talouskäsitusten puutteellisuuden. Vaihtoehtoja voidaan etsiä ajattelun historiasta. Katseen voi kääntää esimerkiksi vuosina 1883–1950 eläneen taloustieteilijä, -sociologi ja -historioitsija Joseph Schumpeterin esityksiin. Hän on viime vuosina ollut pinnalla innovaatioiden merkitystä koskevista näkemyksistään. Se on kuitenkin vain pieni osa hänen laajempaa historiallis-sociologista kapitalismin tarkasteluansa, jossa oli vaikuttanut Karl Marxin työstä, mutta joka erosi siitä monin tavoin. Schumpeterin kuvaus on monessa suhteessa kehittyneempi. Oleellista Schumpeterille oli kapitalismin toiminnan lisäksi selvittää kehityskulut, joiden kautta kapitalismi oli syntynyt ja joiden kautta se säilyi mahdollisena.¹

Kapitalismi on ihmiskunnalle vain arvokas väline

Schumpeterin työ ansaitsee huomiota vaikka sitä luettaisiin pelkästään talouden kehitystäkin ajatellen. Schumpeter toi selkeästi esiin, miten kapitalismi edistää ihmiskunnan materiaalisia toimintaedellytyksiä. Se ei kuitenkaan tapahdu suoraviivaisesti, vaan syklisesti.

Esimerkiksi eräässä 1930-luvun esseessään hän ruoti 1800- ja 1900-luvun talouden alamäkien syntymekanismia. Hän havaitsi niitä kaksi. Ensinnäkin, alamäet ovat keskeinen osa kapitalismia. Kapitalismin on sisäänrakennettu kasvutendenssi, joka perustuu yrittäjien pyrkimykseen – ei suinkaan tavoitella rahaa esimerkiksi nautintojen vuoksi – rakentaa omia

¹ Selvytyden vuoksi mainittakoon, että kapitalismilla Schumpeter viittasi ei-henkilökohtaisten tuotantovälineiden yksityisomistukseen ja yksityisestä aloitteesta tapahtuvaan yksityiseen voittoon tähtäävään tuotantoon. Lisäksi hän piti rahoituslaitosten roolia keskeisenä.

”valtakuntiaan” ja saada arvostusta, sekä rahoittajien luotonantoon, joka mahdollistaa yrittämisen periaatteessa kenelle tahansa. Kasvun aikana vauhti kiihtyy ja yrittäjät ja rahoittajat muuttuvat vauhtisokeiksi. ”Kaikki ovat hyviä bisnesmiehiä”, kunnes kehitystä ylläpitäneiden alojen rajat tulevat vastaan.

Toiseksi, historioitsijana ja sociologina hän huomasi, että kapitalismi lepää laajemmalla yhteiskunnallisella perustalla. Niinpä talouden alamäkien taustalla voi olla myös sosiaalisia ja poliittisia ilmiöitä. Esimerkki poikkeustapauksesta on sota. On puolestaan tavanomaista, että talouden alamäen alettua taloudellisen toiminnan ulkopuolella alkaa tapahtua. Schumpeter huomautti, että valtiot eivät anna kapitalismin toimia ja siivota heikkoja rakenteita, vaan lyhytnäköisin toimin jatkavat alamäkeä. Esimerkiksi rahoituslaitosten toiminnan osalta näkemys vaikuttaa ajankohtaiselta.

Schumpeter ei kuitenkaan esittänyt, että markkinoiden reunailmiöihin ei tulisi lainkaan puuttua. Kapitalismi on vain historian kuluessa syntynyt ihmiskunnan väline, ei päämäärä. Niinpä hän piti perusteltuna puuttua esimerkiksi ”luovan tuhon” tuho-osuuden yksilöille aiheuttamiin ongelmiin. Vanhan toimialan tuhoutuminen on uuden synnyn merkki, mutta yksittäiset ihmiset ansaitsevat tukea ja sitä voidaan antaa kapitalismin häiriintymättä.

Mitä tulee tulonjakoon yleisemmin, hän katsoi köyhimpien asemaa voitavan erikseenkin edistää kapitalismin luodessa siihen edellytyksiä. Erityisen funktion hän kuitenkin esitti olevan yrittäjien huippuansioilla. Ne houkuttelevat paikalle uusia yrittäjiä. Nykykehityksen, jossa ansiolistojen kärjessä on yrittäjien lisäksi jos jonkinlaista toimijaa, hän ei olisi välttämättä nähnyt suuntautuvan kohti vauhdikkaampaa talouskehitystä. Pikemminkin voinee ajatella,

että kansakunnan kyvyt eivät suuntaudu pitkäjänteistä talouskehitystä edistäviin toimiin. Tietenkin on kokonaan toinen asia, missä määrin taloudellista kehitystä pidetään arvossaan.

Kapitalismi muuttaa käyttäjiensä

Sen lisäksi, että Schumpeter analysoi kapitalismin toimintaa, hän tarkasteli sen historian saatossa rakentunutta perustaa ja kapitalismin vaikutusta siihen. Schumpeterin näkemyksen voinee lyhyesti kuvata ajattelemalla kapitalismin olevan kuin tuli, joka karkaa helposti käsistä, ja se on hyvä renki, mutta huono isäntä. Kapitalismi rapauttaa Schumpeterin mukaan instituutioita, joiden päällä se lepää. Se tapahtuu monin tavoin.

Pääroolissa on kuitenkin markkinoilla opittu ”vapaa ajattelu”, jossa kaikki nähdään kustannusten ja tuottojen laskelmointina. Ajattelu, joka on hyvin kapea-alaista ja oman erikoistumisalan ulkopuolella erittäin puutteellista, raivaa arkielämässä ja politiikassa tieltään kaiken vaikeasti ymmärrettävän, olipa kyse perinteisistä arvoista tai velvoitteista, koskien esimerkiksi valtiota, yrityksen kasvattamista tai perhettä. Jos tilalle tuleekin jotain, se on luonteeltaan äärimmäisen yksinkertaista, kuten myös taloustieteen tarjoama käsitys yksilöiden lähtökohtaisesta samankaltaisuudesta ja kyvystä tehdä valintoja.

Kapitalismi tuottaa siis materiaalien edellytysten lisäksi kapitalistisen ihmisen, joka ymmärtää jopa heikommin kuin esivanhempansa oman hyvinvointinsa edellytyksiä. Kapitalismin tuottama ajattelutapa on ikään kuin loinen, joka tarttuu ja leviää yhä useampaan ja joka vähitellen valtaa tartuttamansa yksilöt kokonaan. Lopulta näin syntyneen ihmistyyppin edustajat kaikessa ymmärtämättömydessään ja materian hamuamiseen liittyvässä tyytymättömydessään kääntyvät tavaran tuotantoa edistävää kapitalismiakin vastaan.

Elämä koneen ulkopuolella ansaitsee huomiota ja hoitoa

Schumpeter näki kapitalismin päivien olevan ennen pitkää luetut, ellei nouse esiin poliittista voimaa, joka pystyy tekemään korjausliikkeitä. Kuvausta niiden luonnosta hän ei esittänyt.

Yleisesti ottaen Schumpeter vältti esittämästä poliittisia vaihtoehtoja, koska niihin sisältyi arvovalintoja, joiden hän katsoi kuuluvan edustamiensa tieteenalojen ulkopuolelle.

Jos kuitenkin otamme tuon askeleen ja katsomme kapitalismilla edelleen olevan käyttöä välineenä, vaan ei päämääränä – sekä arvostamme muita päämääriä ja etsimme korjaavia toimenpiteitä – Schumpeterin esityksistä voi löytää vinkkejä. Selvää on, että poliittisen liikkeen olisi kyettävä puuttumaan alamäkien aiheuttamiin yksilötason tuhoihin tyytymättömyyden ja niitä seuraavien populististen poliittisten toimien välttämiseksi. Ennen kaikkea sen on kuitenkin pystyttävä aitaamaan kapitalismi sille välttämättömien instituutioiden ulkopuolelle.

Demokratian puitteissa kyse on vaatimuksista politiikkoja ja heidän äänestäjiään kohtaan. Selkeän vihjeen siitä, mitä ne voisivat olla, saa Schumpeterin korkealle arvostamia bisnesmiehiä koskevasta arviosta: he ovat politiikassa ”kykenemättömiä” ja kulttuurisesti ”naurunaiheita”.

Äkkiseltään nyky-yhteiskunnassa tuollainen tila näyttää olevan peräti ihanne. Tavoitteenaahan on, että koulutaudumme yhä taitavammiksi erikoisosaajiksi sellaisen tuotannon osalta, jota markkinoilla arvostetaan. Suunta on toissijainen asia.² Puolivahingossa tai jopa tarkoituksella sivuutetaan kysymykset, joiden pohdinnan kautta talous voisi tulla rajatuksi ja vain joiden kautta sillä on merkitystä. Niitä voisivat olla esimerkiksi: mistä tulemme, mitä pidämme arvossa ja mikä on suhteemme toisiin ihmisiin? Vas-

2 Markkinoiden osalta Schumpeter olisi nähdäkseen yhtynyt monivuotisen Harvardin kollegansa John Kenneth Galbraithin esittämään havainnollistukseen. Siinä oletetaan tilanne, jossa kapitalismi on ottanut pääroolin. Kuvitteellisella tarinalla Galbraith havainnollistaa arkiajattelussa ja taloustieteilijöiden joukossa yleistä pyrkimystä etsiä kerran opittua ajattelumallia noudattaen pääsääntöisesti vain keinoja ”itsenäisesti syntyneiden halujen” tyydyttämiseen ja kieltäytyä näkemästä mitä todellisuudessa tapahtuu. Sen veroinen on Galbraithin (1958, 131) mukaan vain tilanne, jossa humaani yksilö kerää rahaa sairaalapaikkojen puutteeseen ja kieltäytyy huomaamasta, että kaupungin lääkäri samaan aikaan ylijäää jalankulkijoita pitääkseen yllä toimeentuloaan. Schumpeterilaisesta näkökulmasta noissa kummassakin roolissa olemme lisääntyvästi me kaikki.

tauksia kysymyksiin on haettava taloudellisen toiminnan ja siihen keskittyvien tutkimusalojen ulkopuolelta.

Kirjallisuutta

- Galbraith, J.K. 1958. *The Affluent Society*. Lontoo: Hamish Hamilton.
- Schumpeter, J.S. 1934 [1. saksankielinen painos julkaistu 1911; käännös pohjautuu vuoden 1926 2. saksankieliseen painokseen]. *Theory of Economic Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Schumpeter, J.S.; Clemence, R.V. (toim.) 1989 [alk. julkaistu 1951; useita Schumpeterin esseitä eri vuosilta]. *Essays on Entrepreneurs, Innovations, Business Cycles, and the Evolution of Capitalism*. New Brunswick, NJ: Transaction Publisher.
- Schumpeter, J.S. 1976 [1. painos 1942]. *Capitalism, Socialism and Democracy*. 5. painos. London: Routledge.
- Schumpeter, J.S.; Seidl, C. & Stolper, W.F. (toim.) 1993 [useita Schumpeterin esseitä eri vuosilta]. *Aufsätze zur Tagespolitik*. Tübingen: J.C.B. Mohr.
- Schumpeter, J.S. 1997 [alk. julkaistu 1954]. *History of Economic Analysis*. London: Routledge.
- Schumpeter, J.A. 2003; kääntänyt Becker, M.C. & Knudsen, T. [alk. julkaistu saksaksi 1928]. Entrepreneur, 235–265. Teoksessa Koppl, R. (toim.), *Austrian Economics and Entrepreneurial Studies. Advances in Austrian Economics*, Vol. 6. Oxford: Elsevier Science.

Kirjoittaja on filosofian tohtori ja johtamisen yliasistentti Lapin yliopistossa.